

УДК 811.111(07)

Чыныбаева А.Т.

К.Тыныстанов ат. ЫМУ

ЧЕТ ТИЛДИ ОКУТУУНУН МЕТОДИКАСЫНДА ЧЕТ ТИЛИ МЕНЕН ЭНЕ ТИЛИНИН КАРЫМ-КАТЫШЫ МАСЕЛЕСИ

Бул макалада англис тилин үйрөтүүдө кыргыз тилинин ролу, орду жана чет тилин окутуу сабактарында аны колдонуу маселелери каралган жана ошондой эле бул эки тилдин ортосундагы карым-катыш талдоого алынган.

Азыркы коомубузду көп маданияттуу социум деп атап койсок болот. Көп маданияттуу социум дегенибиз - бул ар кандай улуттагы жана ар кандай этнолингвистикалык, диний жана социоэкономикалык өзгөчөлүктөрү бар адамдар окуган билим алуучулук мейкиндик. Ошону менен бирге эле дүйнөлүк глобализация жана мамлекет аралык кызматташуулардын өнүгүп-көбөйүшү эл аралык тилдин пайда болушуна алып келет. Баарыбызга белгилүү болгондой, англис тили ошондой эл аралык тилдердин биринчи катарында турат. Ошондуктан азыр ар бир билим берүүчү окуу жайынын алдында өсүп келаткан муунду универсалдуу, глобалдуу баалуулуктарга тартуу жана дүйнөлүк мейкиндикте башка маданияттын өкүлү менен карым-катышка, пикир алышууга үйрөтүү маселеси турат. Бул маселени ишке ашыруу үчүн чет тилдерди, тагыраак айтканда, англис тилин үйрөтүүнүн методикасын жакшыртуу керектиги шексиз.

Англис тилин окутуунун көптөгөн ар кандай методикалары жана мамилелери бар. Биринчиден, бардык методикаларды шарттуу түрдө эки топко бөлсөк болот: биринчисинде, максималдуу түрдө эне тилине таянып окутуу жана аларда чет тилинин грамматикасы боюнча толук маалымат эне тилинде берилет, экинчисинде болсо, практикалык ыктарга жана машыгууларга көбүрөөк көңүл бөлүнүп, эне тилинин колдонулушу минималдаштырылат жана чет тилинин грамматикасына көп деле маани берилбейт жана көңүл бөлүнбөйт. Бул эки методиканын биринчиси гана, же экинчиси гана туура дегенден алыспыз, анткени ар биринин жакшы да, жаман да, б.а., жетишкендиктери да жана жетишпеген жактары да бар. Демек, мугалимдин алдында турган конкреттүү маселенин мүнөзүнө жараша ал тигил же бул методиканын элементтерин колдонгону абзел. Албетте, ыктардын жана методдордун колдонулушу мугалимдин муктаждыгына жана максатына жараша болот, б.а., оозеки сүйлөшүүгө үйрөтүп жатабы же окууга жана окуганын түшүнүүгө үйрөтүп жатканына жараша тандалат. Ошондой эле методдордун жана ыктардын тандалышы окутулуп жаткандардын жаш курагына жана психологиялык өзгөчөлүктөрүнө негизделет.

Бул жерде чоң кишилер менен кичинекей балдардын ортосундагы айырмачылыктарды айтып кетүү жөндүү. Белгилүү болгондой, чоңдорго караганда кичинекей балдар кайсы гана чет тили болбосун, бат өздөштүрүшөт. Бул кубулушка үч себеп бар. Биринчиден, кичинекей балдар өз эне тилин мыкты билише элек болушат. Ошондуктан бала канчалык кичирээк болсо, ошончолук чет тилин бат жана жеңилерээк өздөштүрүшөт, анткени анда эне тилинин стереотиптери калыптана элек. Экинчиден, алар чоңдорго караганда логикалык операцияларга, маани берип ойлонууга жана анализдөөгө азыраак ынталуу. Ушул себептен аларда тилди үйрөнүү эмоционалдык деңгээлде эркин жана табигый түрдө ишке ашат. Үчүнчүдөн, балдардын социалдык тажрыйбасы аз. Ошондуктан тил чөйрөсүнө туш келгенде, б.а., ал үйрөнүп жаткан тил эне тили болуп эсептелген адамдардын арасына туш келгенде, балдардын ал кырдаалдан тилди колдонбостон чыга алуу жөндөмдүүлүгү чоң кишилердикине караганда төмөнүрөөк. Тилди билбеген чоң кишилер өздөрүнүн тил боюнча өтө аз билимин колдонбостон эле, ишараттардын, мимикалардын жана пикир алышуунун башка ыкмаларын колдонуп туруп,

кырдаалдан чыгып кетет. Бул жагынан балдар өтө ийкемдүү келишет, ошондуктан алар башка ыкмаларды издеп, анан колдонгондон көрө, тилди тезирээк өздөштүрүп алышат.

Кичинекей балдарды окутуунун методикасы дал ушуга негизделип курулат. Балдарды окутуунун негизги ыкмаларынын бири болуп оюн аркылуу окутуу эсептелинет. Оюн аркылуу окутуу жогоруда айтылган өзгөчөлүктөргө максималдуу түрдө таянууга мүмкүндүк берет. Демек, балдар менен иштөөдө эне тили минималдуу колдонулган методикаларды колдонуу керек.

Чоң кишилерде болсо эне тилинин стереотиптери бекем калыптанган жана алар логикалык операцияларга, анализге ынталуураак келишет. Ушул себептен чоңдорду окутууда эне тилин кеңири колдонгон методикаларга таянуу ылайыктуу жана эне тили менен чет тилин салыштырууга негизделген схемаларды, методдорду колдонуу да өз жардамын берет. Демек, кичинекей балдар оозеки кепти бат үйрөнүшөт, ал болсо, өз кезегинде, тилди билүүнүн көрсөткүчү болуп саналат. Ал эми чоң кишилер болсо тилдин теориялык жагын жакшыраак өздөштүрүшөт. Алар тилдеги грамматикалык кубулуштарды жакшы түшүнүшөт, тигил же бул грамматикалык реалийдин колдонулушун түшүндүрө алышат, бирок сейрек гана учурларда атайын практикасыз өз билимдерин жашоодо колдоно алышат.

Жогоруда айтылгандардан чет тилин окутуудагы эң мыкты мамиле бул бекем теориялык билимдерди практикада регулярдуу колдонуу менен айкаштыруу деп айтсак болот. Чет тилинде сүйлөөчүлөр менен чыныгы пикир алышуу мүмкүнчүлүгү канчалык алыс перспективада болсо, ошончолук тилдин теориялык жагына көбүрөөк көңүл бөлүш керек. Ал эми жакынкы учурда үйрөнүлүп жаткан тилде активдүү пикир алышам деген планыңар бар болсо, б.а., ошол тилде сүйлөгөн өлкөгө барганы жатсаңар, анда сүйлөшүү жөндөмдүүлүктөрүн бат өнүктүргөн методикаларды колдонуш керек, андай методикада болсо эне тилин колдонуу минималдаштырылат.

Жогоруда айтып кеткендей, методикада эки мамиле бар: биринчиси - аңдоо-салыштыруу жолу, ал окуучулардын текст үстүндөгү аң-сезимдүү аналитикалык иш аракетине багытталган. Бул жерде окуучулар биринчи түшүнүү менен эрежелерди өздөштүрүшү керек, анан анын негизинде сүйлөшүү жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүлүшү керек. Ошондой эле бул мамилелерде чет тилин үйрөтүүдө эне тили кеңири колдонулат, б.а., эне тилине жардамчы катары таянышат.

Экинчи метод болсо ХХ кылымдагы түз методдун ар кандай модификацияларынын таралышы менен байланыштуу. Бул мамиледе кептик практикада түшүнбөстөн эле пикир алышуу ыкмаларына ээ болууга багытталган. Окутуунун баштапкы этаптарында тил эрежелерин колдонууга жол берилбейт, окутуунун акыркы баскычтарында гана систематизация жана жалпылоо үчүн ошол эрежелер киргизилет, ал эми эне тили такыр эле колдонулбайт. Бул эки мамиленин оң жана терс жактарын биз кыскача карап өттүк жана кайсы учурда кайсы мамилени колдонуу керектигин да талкууладык.

ХХ кылымдын 30-жылдарында эле бул жогоруда айтылган мамилелерди синтездештирип, жаңы аралаш, айкалышкан ыкманы жаратуу аракеттери жасалган. Бул иш-аракеттердин белгилүү өкүлү катары И.А. Грузинскаяны жана А.А. Любарскаяны эсептесек болот. Бул методдо чет тилди окутуунун баштапкы мезгилинде эне тилин колдонбостон кептик жөндөмдүүлүктөрдү түзүп, анан окутуунун жогорку этаптарында которууга, текстти анализдөөгө жана эне тили менен аны салыштырууга жол берилген. Ошол кездеги көптөгөн методисттер жана психологдор адегенде тил системасын баамдагандан кийин, ошол баамдоонун базасында аңсыз жана иретсиз түрдө эле кептик машыгууларды түзүү концепциясын иштеп чыгууга аракеттенишкен. Ушул багытта Л.С. Выготский иштеген; Л.В.Щерба жана С.И. Бернштейн ушуга жакын идеяларды өнүктүрүп келишкен.

Ошентип, кайсы гана чет тилин окутпайлы, өзгөчө, пикир алышуу жөндөмдүүлүктөргө үйрөтүүдө эске алчу эң биринчи фактор бул - окуучулардын жашы, экинчиден, окуу процесси тил чөйрөсүндө жүрүп жатабы же жокпу деген факторду да эске алуу зарыл. Ошондой эле окуучулардын кептик жөндөмдүүлүк фактору да өтө маанилүү. Эреже катары, чоң кишилер жакшы кептик жөндөмдүүлүктөргө ээ болушса да, таза имитациялоо окутуу методуна канааттанышпайт. Ага караганда, алар андатылган, түшүнүлгөн кептик иш-аракеттерди артыксынтышат. Окуучулардын мындай категориясына эне тили чет тилин окутууда душманы эмес, тескерисинче союздашы болуп чыга келет. Окутуунун алгачкы этаптарында алардын аң-сезиминде эне тили менен тынымсыз салыштыруу жүрүп турат, б.а., чет тилин окууда андатылган түрдө, түшүнүү менен өз тилин жеңүү процесси жүрөт.

Чет тилди окутууда айкалышкан мамилелердин пайда болгонуна карабастан, методисттердин, тилчилердин, окумуштуулардын, психологдордун жана көптөгөн окутуучулар менен мугалимдердин арасында чет тилдерди окутуудагы эне тилинин ролу, орду жана мааниси боюнча талаш-тартыштар болуп келүүдө. Окутуу процессинде чет тили менен эне тилинин карым-катышы боюнча ар кандай көз караштар айтылып келүүдө. Эми ошондой ар кандай көз караштарга, ой-пикирлерге жана ишенимдерге толугураак токтоло кетели.

Акыркы он жылдыктарда батыш билим берүү окууларында билингвисттик билим берүү деген түшүнүк абдан көрүнүктүү маселелерден болууда. Ал окууда окуучулардын эне тили чет тилин окууда жардам берип, түрткү болот деген ишеним бар. Бул сферада көп сандаган изилдөө иштери жүргүзүлгөн жана билингвисттик билим берүү программаларынын ар кандай формалары иштелип чыккан. Бул болсо чет тилдерди окутуунун методикасынын андан ары өнүгүшүнө алып келди жана чет тилдерди окутууда эне тилинин позитивдүү ролун көрсөттү. Бул сценарийде тилчи мугалимдер жана изилдөөчүлөр эне тилинин ролун гана изилдебестен, ошондой эле чет тилин окутууда эне тили максималдуу түрдө жардам бериши үчүн эне тилин чет тилине кантип байланыштырыш керектигин изилдешкен.

Эне тили эки жол менен колдонулган: биринчиси - мугалим тарабынан түшүндүрүү иштери жүрүп жатканда маанисин интерпретациялоо максатында мугалимдин эне тилин оозеки колдонушу. Экинчиси - жазуу текстинде параллель котормосу катары эне тилинин колдонулушу. Жалпылап айтканда, эне тили маанисин түшүндүрүү үчүн, берилген инструкцияларды же грамматикалык маселелерди тактоо үчүн колдонулат. Бул чет тилин окутуудагы эне тилинин салттуу колдонулушу болуп эсептелет. Ал эми жаңы билингвисттик методду көздөгөн мугалимдер эне тилин чет тилинин эквиваленттерин стимулдаштыруу үчүн колдонушат. Чынында, алар эне тили менен чет тилинин ортосунда бат алмашып туруу, которуу максаты үчүн эмес, билингвисттик кырдаалдын түзүлүшүн күчөтүү максатында. Бул көз караштагы тилчилердин ою боюнча, чет тил сабактарында эне тилинин да, чет тилинин да кошулуп колдонулушунун бир нече жетишкендиктери бар дешет. Биринчиден, чет тилинин маанисинин болушу, б.а., өз эне тилине которуусу, окуучулардын маанисин табуу убактысын сактайт жана тилчи Крашен белгилеп кеткендей, сөздүн түшүнүктүү жана чыныгы дал келген котормосу болушу керек. Эне тилин колдонуу менен, чет тилинин мааниси дароо эле чыңалат, ал болсо чет тилин үйрөнүү туура түшүнүү менен орун алат деген кепилдикти берет.

Экинчиден, инновациялык билингвисттик окутуу методу атайын эле сабак учурунда билингвисттик чөйрө түзөт жана окуучулардын өз тилинде да, чет тилинде да кандайдыр бир балансталган өнүгүүнү чыңдайт. Тил материалдарынын үзгүлтүксүз салыштырылышы жана контрастталышы жаңы сөздөрдүн жана грамматикалык структуралардын гана чыңдалышына алып келбестен, ошондой эле чет тили менен эне тилинин ортосундагы

концептуалдык байланыштын түзүлүшүнө түрткү болот.

Акыркысы, бул инновациялык билингвисттик методдо эне тилинин колдонулушу чет тилди окутуунун табигый тенденциясына шайкеш келет, б.а., чет тилин үйрөнүүнүн баштапкы мезгилдеринде эле анын толук маанисин кабыл алат.

Ошентип, кичинекей балдар чет тилди үйрөнүүнүн эң баштапкы кадамында гана тургандыктан, эгер чет тилиндеги текст же башка бир материалдар монолингвалдуу, б. а., чет тилинде гана болсо, анда алар аны таштап салышы мүмкүн же кызыгуусун жоготушу мүмкүн, анткени ал материал аларга такыр белгисиз жана түшүнүксүз. Ал эми жогоруда талкууланган методдо болсо тексттер же башка материалдар болобу, бардыгы эки тилде берилет. Бул болсо жаш үйрөнүүчүлөргө ишенич берет, такыр түшүнбөстүк коркунучун жана тосмолорду жоготот. Натыйжа катары жаш окуучулардын мотивациясы күчөйт.

Албетте, жогоруда айтылган идеялар менен макул болбогон окумуштуулар жана тилчи-мугалимдердин саны арбын. Эне тилинин ролу жана чет тилин окутуу сабактарында аны колдонуу маселесинде дайыма эле бири-бирине каршы келген ой-пикирлер айтылып келген.

Демек, эне тили чет тилин үйрөтүүдө эч тоскоолдук кылбайт деп айтсак болот. Эгер аны туура жана белгилүү өлчөмдө колдонсо, ал чет тилди окутуу процессин эффективдүүрөөк кылат жана көп тоскоолдуктарды жеңүүгө жардам берет. Эне тили окутуу процессинин теориялык жана практикалык жактарына гана жардам бербестен, ошондой эле ар кандай педагогикалык жана психологиялык проблемаларды чечүүдө да маанилүү ролду ойнойт.

Чет тил сабагында жогорудагыдай эне тилинин функциялары милдет кылат. Эгерде чет тил сабагында эне тили системалаштырылып колдонулса жана анын жардамы менен практикалык максат гана эмес, ошондой эле билим берүүчүлүк жана өнүктүрүүчүлүк максаттары да ишке ашырылса, анда эне тили чет тилин үйрөтүүнүн бардык баскычтарында көмөкчү болот. Көптөгөн тилчи окумуштуулар ушундай тең салмакты кармаган көз карашка ээ. Мисалы, Р.К.Миньяршен, Э.Г.Вольтер, Д.Аткинсон, С.Крашен, Л.Продромоу ж.б. Л.Продромоу өзүнүн акыркы иштеринин биринде эне тилинин ролу жөнүндө айтып жатып, бир катар метафораларды сунуш кылган. Ал метафораларды акыркы инстанцияда чындык катары кабыл алынбаса да, ар бирин акыйкаттуу десек болот:

Чет тил сабагындагы эне тили бул:-

1. Дары (албетте, пайдалуу, бирок кээ бир каршы көрсөтмөлөрү да бар. Ошондой эле көнүмүш адатка да айлануу коркунучу бар).

2. Билим алуучу кудук.

3. Окутууга тоскоол кылуучу дубал.

4. Кең дүйнөгө терезе (окуучулардын буга чейинки тажрыйбасын, алардын кызыгуусун, маданиятын жана дүйнө жөнүндөгү билимдерин карап чыгууга мүмкүнчүлүк берет).

5. Балдак (ал алдыга жылууга жардам берет, бирок ошол эле учурда жардамсыз экенине күбө болот).

6. Майлоочу материал. Ал сабак деген машинаны бирдиктүү механизм катары иштетет жана убакытты үнөмдөөгө жардам берет.

Ушул эле автор окуучулардын анкетасында эне тилинин чет тил сабагындагы функцияларын санап өткөн. Эгерде эне тилин колдонуунун толук эмес изилденген мүмкүнчүлүктөрүн көрсөтөйүн деген каалоо болбосо, бул темага кайрылуунун кажети деле жок болоор эле. Биз методикалык иштерде көп эскертилген эне тилинин колдонулуш функцияларын мисалдарда карап өтсөк.

Грамматикалык структуралардын жана лексикалык бирдиктердин маанисин

түшүнгөндүгүн текшерүү үчүн эне тили колдонулат.

Булл, өзгөчө, полисемия жана омонимия учурларында маанилүү. Аудирование убагында интонациялык үлгүлөрдү түшүнгөндүгүн текшерүүгө мугалим аргасыз болот. Атайын лаборатордук тапшырмадан мисал келтирели:

Интонацияны эске алуу менен төмөндөгү англис сүйлөмдөрүнүн котормосун тапкыла:

A) I 'didn't take this 'job in 'order to be 'able to \travel!

Б) I \didn't take this job,/ in 'order to be 'able to \travel.

1. Мен ишимди таптап, саякат кылууга жөнөдүм.

2. Мен ал жерде иштегеним жок, анткени мен саякаттоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болгум келди.

3. Мен ал жерге саякаттоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болуш үчүн орношкон эмесмин.

Ачкыч: а) – 3, б) – 2

Окуу пикир алышуусун камсыз кылуу (башкача айтканда, тапшырмаларга инструкция берүү, сабактын максаттарын формулировкалоо, кептик кырдаалды берүү ж.б.)

Чынында, бул учурда эне тили чет тили тарабынан бат эле сүрүп чыгарылат, өзгөчө, сабактагы оозеки пикир алышууда. Ал эми тажрыйбалуу мугалимдер башынан эле эне тилинин бул функциясын колдонушпайт. Бирок окуу китептеринде жана таратылып берилчү материалдарда жазуу инструкциялары жана комментарийлер жок дегенде окутуунун баштапкы деңгээлдеринде эне тилинде болушу зарыл, Ал болсо, өз кезегинде, окуучулардын өз алдынча иштөө аракетин камсыз кылат. Ошондой эле эне тилиндеги инструкция берилген формалдуу тапшырмаларга маанилүүлүктү берүүгө жардам берет. Төмөндөгү берилген эки тапшырмага көңүл бөлсөк:

1. Таандык ат атоочторду жана кептик here, there деген мүчөлөбөс бөлүктөрүнүн үстүндө иштөө үчүн байланыштуу текст берилген. Эне тилинде берилген инструкция окуучулардын эмоционалдык делөөрүтүүсүн камсыз кылат.

Read and translate the text. Бир киши алыстан басып жүргөн иттерди карап, алардын арасынан өз итин таба албай жатты. Анын кайгыруусун көрсөтүп бергиле. Монологдун аягында чуркап келген итти эркелетсе болот же көп убакыт жок болгону үчүн урушса болот.

This is his dog and that is her dog. Their dog is here, and your dog is there. And where is my dog? I don't know. It isn't here and it isn't there. Rex! Rex! Come here! You are a good (bad) dog!

2. Силер кандай ойлойсуңар: адамга ар бир түрдөн бир эле предметке ээ болу жетиштүүбү же көбүрөөк болсо жакшыраакпы? Силердин оюңарга жараша берилген сөздөрдү жекелик түрдө же көптүк түрдө жазгыла. Жекелик түрдө «a» артиклин колдонууну жана көптүк түрдө «s» мүчөсүн кошууну унутпагыла!

Book, bag, pen, desk, PC (=computer), VCR, telephone, pencil, notebook, TV-set, cat, dog, friend.

Окуу пикир алышуусунун маанилүү элементи – бул сабактын жыйынтыгын чыгаруу. Прогресс сезимин үзгүлтүксүз камсыз кылып туруу үчүн мугалим окуучуларга сабакта эмне үйрөнгөнүн түшүнүүгө жардам бериши керек. Эне тилинин бул функциясы көбүнчө чет тилин окутуунун баштапкы этаптарында өтө маанилүү. Ошону менен бирге эле, сабактын жыйынтыгын чыгаруу бир эле мезгилде кошумча түшүндүрүү болуп, жаңы материалдын түшүндүрүүсү камтылган кандайдыр бир «алкактык конструкция» сыяктанат. Мисалы, белгисиз жана белгилүү артиклердин маанилери биринчи жолу түшүндүрүлгөн

сабак кептик ыкмалардын терминдеринде берилген сабактын максаттарынан башталат жана артиклдер жөнүндө сөз айтылбайт: «Бүгүн силер тексттен керектүү маалыматты издөөнү үйрөнөсүңөр. Ошондой эле предметтердин сүрөттөлүшүн берүүнү үйрөнөсүңөр». Сабакты оозеки жыйынтыктап койгонго караганда, жыйынтыктоону жазуу түрүндө да берүү абзел:

Бүгүн силер артиклдердин жардамы менен төмөндөгүлөргө үйрөндүңөр:

- сөз болуп жаткан предметти саноого болобу же жокпу (_ milk a sake);

- кандайдыр бир предметти ошол предметтин классына киргизип, көп окшош предметтердин бирөөсү гана деп каралабы (Take a book –каалаганын) же ошол предметтердин классынан бөлүп каралабы (Take the book – бул китепти);

- адамдар, жаныбарлар же предметтер жөнүндө жөн гана жалпы сөз болуп жатабы же алардын кандайдыр конкреттүү өкүлү жөнүндө сөз болуп жатабы (салыштырып көргүлө: Dogs like meat – Бардык эле иттер этти жакшы көрүшөт. The dogs like fish - Биздин иттер балык жакшы көрүшөт).

- ким жөнүндө сөз болуп жатканын сүйлөп жаткан адам гана билеби же угуп жаткан адам да билеби. Салыштырып көргүлө: Биздин мектептеги бир мугалим минтип айтты..... = a teacher (баары бир сен аны билбейсиң). Мугалим сага ачуусу келип жатат = the teacher (кайсы мугалим экенин экөө тең билет);

- Мисалы жакшы сапаттагы тигил же бул предметти:

The bag is good (бул). = It is a good bag (жакшы сапаттуулардын категориясына таандык).

Адабияттар:

1. Рогова Г.В., Верещагина И.Н. Методика преподавания иностранного языка.
2. // Иностранные языки в школе.
3. // Мозаика.
4. Газета первое сентября.
5. Гез Н.И., Ляховицкий Г.А. Методика обучения иностранным языкам в средней школе.
6. Бабинская П.К. Практический курс методики преподавания иностранных языков.
7. Колкер Я.М. Практическая методика обучения иностранному языку.
8. Копылова В.В. Настольная книга учителя иностранного языка.
9. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам.